ДЕРЖАВНИЙ БІОТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

О. В. Гудим, Т. І. Гопцій

МЕТОДИКА ЕКСПЕРТИЗИ СОРТІВ РОСЛИН

Навчальний посібник

Харків
«Біотехкнига»
2026

УДК [631.526.3:342.77](075.8)
Г93

Рецензенти:

О. Ю. Лєонов, доктор сільськогосподарських наук, старший науковий співробітник, завідувач лабораторії селекції пшениці Інституту рослинництва ім. В. Я. Юр'єва Національної академії аграрних наук України;

Г. І. Яровий, доктор сільськогосподарських наук, професор, завідувач кафедри плодоовочівництва і зберігання продукції рослинництва Державного біотехнологічного університету

Затверджено вченою радою
Державного біотехнологічного університету
(протокол № 17 від 30 червня 2026 р.)

Гудим О. В.

Г93 Методика експертизи сортів рослин : навч. посіб. / О. В. Гудим, Т. І. Гопцій ; Держ. біотехнол. ун-т. – Харків : Біотехкнига, 2026. – 136 с.

ISBN 978-617-8554-27-9

У навчальному посібнику з урахуванням сучасних науково-методичних підходів висвітлено теоретичні й практичні основи методики експертизи сортів рослин. Розкрито історичні етапи становлення та розвитку системи сортовипробування і правової охорони сортів рослин на національному та міжнародному рівнях. Узагальнено сучасні принципи проведення кваліфікаційної експертизи сортів, охарактеризовано методики оцінювання сортів за критеріями відмінності, однорідності та стабільності, а також придатності сортів до поширення в Україні. Систематизовано основні нормативно-правові засади державної реєстрації та охорони прав на сорти рослин відповідно до вимог Міжнародної конвенції з охорони нових сортів рослин і чинного законодавства України. Подано сучасні методи ідентифікації сортів, особливості організації польових і лабораторних досліджень, методики обліку та статистичного опрацювання результатів експертизи. Значну увагу приділено оцінюванню господарсько-біологічних показників сортів, їх адаптивності, продуктивності, стійкості до біотичних та абіотичних факторів середовища, а також питанням формування і ведення державних реєстрів сортів рослин.

Для наукових співробітників, викладачів вишів, здобувачів ступеня доктора філософії за спеціальністю Н1 «Агрономія» у ВНЗ III–IV рівнів акредитації, а також для фахівців, які займаються проблемами сортовипробування і правової охорони сортів рослин на національному та міжнародному рівнях.

УДК [631.526.3:342.77](075.8)

© Гудим О. В., Гопцій Т. І., 2026
© Державний біотехнологічний університет, 2026
© ТОВ «Біотехкнига», 2026

ISBN 978-617-8554-27-9

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА			4
	1	*Історія формування та розвитку методики експертизи сортів росли*…….	8
РОЗДІЛ 1	1.1	*Етапи становлення та розвитку сортової експертизи рослин*…….	8
	1.2	*Становлення сучасної системи сортової експертизи в Україні*……	12
	1.3.	*Сучасний етап розвитку сортової експертизи*……..	15
		Питання для самоперевірки……..	20
РОЗДІЛ 2	*2.*	*Система правового захисту у сфері методики експертизи сортів рослин*……..	22
	2.1	*Майнові права селекціонера на використання сорту*	24
	2.2	*Права на виробництво та реалізацію насіння*…….	25
	2.3.	*Права на комерційне використання сорту*……	26
	2.4.	*Авторство на селекційне досягнення*……..	27
		Питання для самоперевірки……..	28
РОЗДІЛ 3	3	*Етапи проведення державної кваліфікаційної експертизи*……..	30
	3.1.	*Подання та прийняття заявки на сорт рослин*……..	31
	3. 2.	*Формальна експертиза сортів рослин*……	32
	3.3.	*Кваліфікаційна (науково-технічна) експертиза*……..	34
	3.4.	*Експертиза на придатність до поширення в Україні*	37
	3.5.	*Аналіз результатів експертизи та підготовка експертного висновку*……..	40
	3.6.	*Прийняття рішення про державну реєстрацію сорту*…….	43
	3.7.	*Публікація та охорона прав на сорт*……..	45
		Питання для самоперевірки……..	66
РОЗДІЛ 4	4	*Міжнародна охорона прав на сорт*…….	69
	4.1	*Формування міжнародної системи охорони прав на сорти рослин*……..	69
	4.2	*Міжнародний союз з охорони нових сортів рослин (UPOV)*…….	70
		Питання для самоперевірки……..	87
РОЗДІЛ 5	5	*Формування гербарних колекцій*……	89
		Питання для самоперевірки……..	98
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА……			100
ДОДАТКИ……..			104

ПЕРЕДМОВА

Сучасний розвиток аграрного сектору України та світу характеризується зростанням ролі селекційних досягнень у забезпеченні продовольчої безпеки, підвищенні ефективності рослинництва та адаптації сільськогосподарського виробництва до глобальних кліматичних змін. В умовах інтенсифікації землеробства, підвищення вимог до якості сільськогосподарської продукції та необхідності раціонального використання природних ресурсів особливого значення набуває створення, оцінка та впровадження у виробництво нових високопродуктивних сортів рослин. Саме сорт виступає одним із ключових чинників формування врожайності, стабільності агроценозів, стійкості рослин до біотичних і абіотичних стресів, а також економічної ефективності аграрного виробництва.

У зв’язку з цим система експертизи сортів рослин є важливою складовою сучасного селекційного процесу, насінництва та державного регулювання у сфері охорони прав на селекційні досягнення. Експертиза сортів забезпечує науково обґрунтовану оцінку новостворених генотипів, визначення їх господарської цінності, рівня адаптивності та придатності до поширення в конкретних ґрунтово-кліматичних умовах. Результати сортовипробування є підґрунтям для державної реєстрації сортів, формування національних сортових ресурсів і впровадження у виробництво найбільш перспективних селекційних досягнень.

Навчальна дисципліна «Методика експертизи сортів рослин» займає важливе місце у системі професійної підготовки здобувачів вищої освіти агрономічного напряму. Її вивчення спрямоване на формування у майбутніх фахівців системи фундаментальних теоретичних знань і практичних навичок щодо організації та проведення експертизи сортів сільськогосподарських культур, оцінювання селекційного матеріалу, визначення морфологічних, біологічних і господарсько цінних ознак рослин, а також реалізації сучасних підходів до охорони прав інтелектуальної власності на сорти рослин.

Предметом вивчення дисципліни є теоретичні та практичні основи проведення кваліфікаційної і технічної експертизи сортів рослин, сучасні методи їх ідентифікації та оцінювання, принципи державного сортовипробування, а також нормативно-правове забезпечення у сфері охорони прав на сорти рослин в Україні та міжнародній практиці. Особливу увагу приділено вивченню міжнародних вимог щодо охорони селекційних досягнень відповідно до положень International Union for the Protection of New Varieties of Plants та системи охорони сортів рослин Community Plant Variety Office.

Теоретичний зміст дисципліни охоплює питання генетичних основ формування сортових ознак, закономірностей успадкування господарсько цінних властивостей, принципів формування адаптивного потенціалу рослин, а також сучасних методів оцінювання селекційного матеріалу. Практична складова дисципліни спрямована на оволодіння методиками закладання польових і лабораторних дослідів, проведення біометричних вимірювань, визначення рівня врожайності, оцінювання стійкості сортів до хвороб, шкідників та несприятливих факторів середовища, а також здійснення статистичної обробки експериментальних даних.

Важливим елементом системи експертизи сортів рослин є оцінка сортів на відмінність, однорідність і стабільність (ВОС-тест), яка є основою кваліфікаційної експертизи та міжнародного визнання сорту як об’єкта інтелектуальної власності. Відмінність сорту визначається наявністю чітко виражених ознак, що дозволяють відрізнити його від інших загальновідомих сортів; однорідність характеризує вирівняність рослин за основними морфологічними та біологічними показниками; стабільність відображає здатність сорту зберігати свої властивості у процесі розмноження та впродовж поколінь. Дотримання цих критеріїв є обов’язковою умовою державної реєстрації сортів і набуття прав селекціонера.

У сучасних умовах особливого значення набуває оцінка адаптивності та екологічної пластичності сортів. Зміни клімату, деградація ґрунтів,

поширення нових рас збудників хвороб і шкідників, а також необхідність забезпечення стабільного виробництва рослинницької продукції потребують створення сортів із високою стійкістю до стресових чинників навколишнього середовища та здатністю ефективно реалізовувати свій генетичний потенціал за різних умов вирощування. У зв'язку з цим методика експертизи сортів передбачає комплексне вивчення реакції рослин на зміну екологічних факторів, рівень їх продуктивності, стабільність прояву ознак і придатність до сучасних технологій вирощування.

Важливим напрямом сучасної експертизи сортів є забезпечення екологічної та біологічної безпеки нових сортів рослин. Сорт, рекомендований до поширення, повинен не лише характеризуватися високими господарськими показниками, але й відповідати вимогам безпечності для людини, тваринного та рослинного світу, не спричиняти негативного впливу на навколишнє природне середовище та сприяти збалансованому використанню природних ресурсів.

Значне місце у дисципліні відводиться методам математичної статистики та біометричного аналізу результатів досліджень. Використання сучасних статистичних методів дозволяє об'єктивно оцінити достовірність експериментальних даних, визначити рівень мінливості ознак, встановити взаємозв'язки між показниками та провести науково обґрунтовану порівняльну оцінку сортів. Застосування біометричних методів підвищує ефективність селекційної роботи та забезпечує достовірність результатів сортовипробування.

Метою навчальної дисципліни є формування у здобувачів вищої освіти комплексних знань щодо сорту рослин як об'єкта селекційного досягнення та інтелектуальної власності, а також набуття практичних навичок проведення сортової експертизи, оцінювання селекційного матеріалу й аналізу результатів досліджень. У процесі навчання здобувачі опановують принципи державної реєстрації сортів, особливості набуття та реалізації майнових і немайнових прав селекціонера, методи проведення польових і лабораторних

досліджень, а також сучасні підходи до сортознавства, селекції та насінництва.

Навчальний посібник «Методика експертизи сортів рослин» підготовлено з метою забезпечення здобувачів вищої освіти необхідними теоретичними знаннями та практичними рекомендаціями щодо організації і проведення сортовипробування сільськогосподарських культур. У посібнику висвітлено сучасні методичні підходи до оцінювання сортів і селекційного матеріалу, наведено принципи закладання польових дослідів, методи визначення господарсько цінних ознак рослин, особливості проведення ВОС-тесту, а також основи статистичної обробки результатів експериментальних досліджень.

Окрему увагу приділено нормативно-правовому забезпеченню у сфері охорони прав на сорти рослин, веденню документації під час проведення експертизи, організації державного сортовипробування та особливостям оцінювання різних груп сільськогосподарських культур. У посібнику систематизовано основні терміни та поняття, що використовуються у селекції, генетиці, насінництві й сортознавстві, що сприятиме формуванню професійної термінологічної бази майбутніх фахівців.

Матеріал посібника має науково-методичний і практичний характер та може бути використаний здобувачами закладів вищої освіти аграрного профілю, аспірантами, викладачами, науковими працівниками, селекціонерами, спеціалістами насінницьких господарств і фахівцями аграрного виробництва. Опрацювання навчального матеріалу сприятиме формуванню професійних компетентностей у сфері селекції та насінництва, розвитку навичок науково-дослідної роботи, підвищенню рівня підготовки конкурентоспроможних фахівців для аграрного сектору України та впровадженню сучасних наукових підходів у практику сортовипробування й охорони селекційних досягнень.

Навчальне видання

Гудим Олена Володимирівна
Гопцій Тетяна Іванівна

МЕТОДИКА ЕКСПЕРТИЗИ СОРТІВ РОСЛИН

Навчальний посібник

Видається в авторській редакції

Підписано до друку 15.07.2026. Формат 60×84/16.
Ум. друк. арк. 7,9. Обл.-вид. арк. 5,2. Тираж 100 пр. Зам. № 28

ТОВ «Біотехкнига»,
вул. Золочівська, 28, м. Харків, Україна
Для кореспонденції: а/с 824, м. Харків, 61023, Україна
Тел: (075)-103-10-66
Вебсайт: https://biotekhknyha.com.ua
E-mail: biotechbook@ukr.net
Свідоцтво суб’єкта видавничої справи ДК № 8188 від 10.10.2024

Виготовлено ТОВ «Промарт Плюс»,
вул. Весніна, 12, м. Харків, 61023, Україна
Тел. (097) 445-07-79
Свідоцтво суб’єкта видавничої справи ДК № 8388 від 16.07.2025